

УДК 338.24:338.32

Федулова І. В.,

д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ

В статті розглядаються питання формування дієвої підтримки державою сільськогосподарських товаровиробників, яка повинна бути спрямована на створення умов чесної конкуренції між виробниками, на подолання технічного відставання і опанування сучасних інструментів фінансових технологій.

Ключові слова: державна підтримка сільського господарства, дотації, сільське господарство.

ПОДДЕРЖКА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ

Федулова И. В.

В статье рассматриваются вопросы формирования действенной поддержки государством сельскохозяйственных товаропроизводителей, которая должна быть направлена на создание условий честной конкуренции между производителями, направленная на преодоление технического отставания и овладения современными инструментами финансовых технологий.

Ключевые слова: государственная поддержка сельского хозяйства, дотации, сельское хозяйство.

SUPPORT OF AGRICULTURAL PRODUCERS

Fedulova I.

This paper considers the problem of effective state support for agricultural producers, which should be aimed at creating the conditions for fair competition between manufacturers, to overcome technological backwardness and mastering the tools of modern financial technology.

Keywords: state support of agriculture, subsidies, agriculture.

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу виробництво сільськогосподарської продукції дотується. В Європі, наприклад, витрати на підтримку фермерів становлять близько 40 - 45 % від собівартості продукції. Але в існуючих економічних умовах в Україні розраховувати найближчим часом на значні дотації просто нереально. Щоб забезпечити самокупність сільського господарства і в той же час зберегти умови відтворення, необхідно підвищити не менш ніж у 2-3 рази ефективність виробництва продукції сільського господарства. Це можливо лише за умови зміни концепції аграрної політики України.

Сукупна бюджетна підтримка сільськогосподарського виробника коливається в межах 1% валового внутрішнього продукту (ВВП). Хоча в абсолютному вираженні держава витрачає незначні кошти у порівнянні із провідними країнами Євросоюзу і США, однак співставлення із розміром ВВП цих країн свідчить про достатньо високі показники фінансування. В СШВ цей показник становив – 0,73%, а в країнах ЄС – 0,65% [1].

В табл. 1 показано, що бюджетні дотації в сільське господарство не просто малі, а дуже малі. Але сьогодні найважливіше говорити не про обсяг дотацій, а про спрямування їх на мотивацію розвитку сільгоспвиробництва на високому технічному рівні.

Таблиця 1. Державна підтримка сільського господарства, млн. грн.

Отримано коштів державної підтримки	Роки			
	2008	2009	2010	2011
Всього,	5749,3	3278,1	4608,1	4327,9
За рахунок бюджетних дотацій всього	3343,8	738,5	1316	729,3
в тому числі:				
- для підтримки виробництва продукції рослинництва	1094,2	211,7	465,5	230,7
- для розвитку тваринництва	1218,4	204,5	269,5	101,1
- для здійснення заходів щодо відтворення водних живих ресурсів	0,8	0,1	0,1	-
- по іншим напрямкам державної підтримки	1030,4	322,2	580,9	397,5
За рахунок податку на додану вартість всього	2405,5	2539,6	3292,1	3598,6
в тому числі:				
- для підтримки виробництва продукції рослинництва	828,1	1547,2	1790,2	2780,5
- для розвитку тваринництва	1577,4	992,4	1501,9	818,1
Коштів державної підтримки на 1 гривню валової продукції сільського господарства, грн.	0,0285	0,0166	0,0236	0,0185

Джерело: [2]

Замість захисту підприємств від несправедливої конкуренції держава створила умови для її процвітання. Адже коли є можливість отримання пільг, то боротьба відбуватиметься саме за них. Джерелом прибутку стає не успіх у виробництві та збуті, а успіх у коридорах влади. Це - не ринок, це - стимулювання нечесної конкуренції. При цьому не можна звинувачувати менеджерів, які заробляють на дотаціях. Але менеджерів потрібно змінювати, так як вони можуть конкурувати лише за пільги, А сьогодні на ринку потрібна чесна конкуренція за покупця і за інвестиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування аграрного сектора України загалом та його державного регулювання розглядали такі провідні вітчизняні науковці, як П. Саблук, М. Дем'яненко, Б. Пасхавер, П. Гайдучий, В. Юрчишин, О. Могильний та інші.

Державна підтримка аграрного сектора в країнах з транзитивною економікою і в Україні зокрема останнім часом розглядалась такими науковцями, як Резникова О.С.[3], Щербина С.В. [4], Борщ А. Г. [5], Дем'яненко М. Я. [6], Кобут І. В. [7]. На їх думку сільське господарство характеризується недосконалістю та недостатністю фінансування галузі. У цих умовах особливої уваги потребує дослідження бюджетного фінансування аграрного сектора як одного знарядів державного регулювання. Необхідність державного регулювання аграрного сектора більшість науковців пов'язують, насамперед, із диспаритетом цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, а також із суттєвим впливом природно-кліматичних умов на ефективність сільськогосподарського виробництва.

Мета статті. Можливо сьогодні потрібно повністю перебудувати систему державної підтримки сільгоспвиробника. Для цього в першу чергу потрібно визначити нові вимоги до сучасного виробника сільгосппродукції.

Основні результати дослідження. Організаційно-економічний механізм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників на думку вчених [8] реалізується через три основні форми: пряму, непрямую і опосередковану. Його потрібно розглядати не тільки як механізм покращення фінансового стану вітчизняних товаровиробників, але і як стратегічний ресурс для інноваційного розвитку даної галузі.

Пряма форма передбачає прямі бюджетні виплати, непрямую включає бюджетні виплати, які носять стимулюючий характер, а опосередкована реалізується через організаційно-економічні заходи, які в основному прямо не пов'язані з аграрним сектором [9].

Формами прямої бюджетної підтримки можуть бути такі: надання субсидій на сільськогосподарське виробництво і матеріально-технічні ресурси; субсидування короткострокового інвестиційного кредитування підприємств і організацій агропромислового комплексу; надання субсидій на компенсацію частини витрат сільськогосподарських товаровиробників на страхування врожаю; субсидії на витрати капітального характеру; тощо.

Формами непрямой підтримки можуть бути: здійснення закупок сільськогосподарської продукції для державних потреб; регулювання ринку через закупівельні і товарні інтервенції з зерном; захист економічних інтересів товаровиробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому комплексі шляхом квотування і митного регулювання і інші.

Формами опосередкованої підтримки можуть бути заходи із забезпечення сприятливих умов праці сільськогосподарських товаровиробників, якими можуть бути: заходи щодо реструктуризації заборгованості по платежам у бюджет, державні позабюджетні фонди, постачальникам енергетичних і інших матеріально-технічних ресурсів; створення спеціального бюджетного режиму; підтримка аграрної науки; підготовка спеціалістів для агропромислового комплексу; реалізація державних проектів.

Також у [9] державну підтримку розрізняють за способом впливу на суб'єкти господарювання. До прямих заходів впливу на суб'єкти господарювання відносять такі форми бюджетного фінансування, засоби якого безпосередньо впливають на фінансові результати суб'єктів господарювання і передбачають адресні витрати коштів на підтримку сільського господарства. Це субсидування виробництва сільгосппродукції і сировини.

До непрямой підтримки відносять таку форму державної підтримки, за умов якої здійснюється непрямий вплив на результати фінансово-господарської діяльності виробників сільгосппродукції, а саме: реалізація лізингових схем; страхування врожаю; пільгове кредитування, тощо.

Опосередкована форма підтримки реалізується через реалізацію державних заходів пріоритетних національних проектів для громадян [10].

Для того, щоб дати відповідь про те, як державна підтримка впливає на товаровиробників сільського господарства, потрібно оцінити якість цієї підтримки і її

безпосередній мотивуючий вплив. Сьогодні існуюча політика державної підтримки знижує конкурентоздатність сільського господарства.

Потрібно також відмітити, що субсидії в країнах Євросоюзу орієнтовані на розвиток і на зростання продуктивності, а в нашій країні – на поточні витрати, виживання і консервацію відставання.

Задача держави полягає у захисті підприємств від несправедливої конкуренції, а не від конкуренції взагалі. Світова організація торгівлі найкращим чином сприяє прозорим умовам рівної конкуренції і виступає найкращим інструментом захисту.

Збиткові підприємства потрібно не захищати, а стимулювати відмову від своєї неефективності. Саме неефективність для деяких є досить зручною стратегією. Саме вона дозволяє списувати податкову заборгованість, отримувати дотації, не сплачувати податки і розраховувати на підтримку держави. Потрібно захищати конкурентоздатні підприємства-лідери, хоча їм рівноправність на ринку дуже корисна.

Суттєва проблема інтенсифікації сільського господарства - надлишок робочої сили. Сьогодні в сільському господарстві працює приблизно 20% працездатного населення. Європейські стандарти стверджують, що забезпечити країну сільгосппродуктами можуть 3% населення. Державна політика повинна враховувати, що серед товаровиробників сільськогосподарської продукції є зайві люди, які з'являться на ринку робочої сили. Це соціальна проблема, але вона пов'язана із ефективністю сільського господарства.

Сільське господарство в Україні сьогодні технічно і технологічно відстале. Сільгоспідприємствам не вистачає сучасної техніки, а знос існуючої дуже високий. Відтворення і технічне оновлення майже неможливе через нестачу коштів, а існуюча система кредитування не здатна до фінансування розвитку аграрного сектора. Сільськогосподарські підприємства не мають власності із високою залоговою вартістю, а все, що вони мають – це врожай майбутнього періоду. Держава ніколи не ставила задачу довгострокового кредитування сільгоспідприємств і тим самим орієнтувала їх на забезпечення поточних сільгоспробіт. Внаслідок такої ситуації і з'явилася схема кредитування під майбутній врожай і не існує ніяких можливостей стимулювання довгострокових вкладень в майбутній розвиток.

Державна підтримка здійснюється в основному у вигляді прихованих дотацій і не стимулює появу навичок фінансового управління, так як грошей у сільгоспвиробників все одно немає. Сільськогосподарські підприємства сьогодні не можуть впевнено працювати з фінансовими інструментами, залучати інвестиції. Допомога нажалі стосується не стільки розвитку управлінських технологій, як пошуку сторонніх інвестицій.

Українські сільгоспвиробники сьогодні не орієнтовані до співпраці із крупними переробними компаніями, вони прагнуть роботи через стихійні ринки домашніх домогосподарств, але не виробляють промислових партій продукції. Таку ситуацію потрібно змінити, так як внаслідок цього ми маємо не тільки неконкурентоздатну сільгосппродукцію, але й зниження конкурентоздатності всієї переробної промисловості. Потрібно розуміти, що розвиток переробної промисловості в умовах глобалізаційних зрушень вимагає від товаровиробників крупних партій, стандартизації продукції і виробничого процесу, уніфікації, можливості транспортування, сучасних вимог для пакування, стабілізації виробництва.

Потрібно мотивувати застосування сучасних фінансових інструментів. В першу чергу це лізинг, досвід використання якого показав ефективність його застосування в умовах дефіциту коштів на радикальних напрямках технологічного розвитку.

Сучасна державна допомога повинна переорієнтуватись на джерело зростання агропромислового комплексу. Україна сьогодні в результаті більш зваженого і продуманого проведення економічної політики зможе зайняти гідне місце в системі світового сільського господарства. В іншому випадку, посилення продовольчої залежності в умовах глобалізації світової економіки ще більше негативно вплине на національну безпеку, посилить небезпеку завоювання її внутрішнього ринку іноземними товаровиробниками, особливо за умов членства у СОТ. Зараз у світі на продовольчу безпеку країни впливає глобалізація світової економіки. Рушійною силою глобалізації є прагнення держав до свободи торгівлі, ринків капіталу, зміцненню міжнародного характеру виробництва і стратегії розподілу продукції. Цьому сприяє також активне поширення новітніх технологій, що усувають бар'єри в переміщенні товарів, послуг і фінанси.

Глобалізація позначається на економіці всіх країн світу. Вона зачіпає виробництво товарів і послуг, використання робочої сили, інвестиції, технології та їх розповсюдження одних країн в інші. Все це в кінцевому підсумку відбивається на ефективності виробництва продуктів, продуктивності праці та конкурентоспроможності. Користь глобалізації для України пояснюють можливістю залучати іноземні інвестиції. Лише невелика частина інвестицій залучається в сільське господарство і машинобудування, що не сприяє розвитку даних галузей. Україна може розвивати сільське господарство за рахунок внутрішніх ресурсів, які є в країні (фінансові, трудові, наукові та природні).

Саме ці ресурси держава повинна забезпечити у необхідній кількості для сільськогосподарських виробників, а для цього потрібно побудувати систему мотивації їх залучення у сільське господарство.

В [10] слушно зазначають, що основним джерелом розвитку сільського господарства є переробна промисловість. В Україні більшу увагу сьогодні приділяють проблемам сільгоспвиробника, які взагалі не зв'язують із харчовою промисловістю. Але потрібно розуміти, що конкурентоздатність сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках може забезпечити лише переробна промисловість, так як саме вона створює додаткову вартість виробників сільгосппродукції. Агропромисловий комплекс складається з виробників сільськогосподарської продукції і переробних підприємств. Особливості його такі, що сьогодні не менш 90% сільськогосподарської сировини підлягає промисловій переробці. Частка чистої продукції сільського господарства не перевищує 10-15% вартості кінцевого продовольства, а решта її створюється у несільськогосподарському секторі. Таким чином, саме від переробних підприємств залежить функціонування сільського господарства і раціональне використання його продукції.

Сільгоспвиробники зазвичай вважають, що система цін є найважливішим об'єктом державного регулювання. Динаміка цін є результируючим показником стану господарства, в якому знаходять відображення всі без винятку економічні процеси. Розглядаючи саму систему регулювання цін, слід мати на увазі кілька цілей такого регулювання: стабілізація цін з їхнім коливанням у відносно вузькому коридорі; підтримка фермерських цін, що дає

змогу вести розширене відтворення; за допомогою політики цін певною мірою регулювати обсяги та структуру відтворення [11].

Схема державного регулювання цін практично в усіх країнах з розвинутою ринковою економікою приблизно однакова — це встановлення звичайно верхніх і нижніх меж коливання цін та індикативної або умовної ціни, яку держава намагається підтримувати. При цьому застосовується скупка або продаж продукції нешвидкого псування в цілях товарної інтервенції та підтримки бажаного рівня цін.

Максимальна закупівельна ціна застосовується саме для припинення зростання індексу цін виробників сільськогосподарської продукції над загальним індексом цін за відповідний період цінового регулювання.

Цінове регулювання не орієнтоване лише на внутрішньодержавні цілі. Його механізм активно задіяний і в зовнішньоторговельній сфері й стосується насамперед захисту внутрішніх ринків та вітчизняного виробництва.

При формуванні стратегії розвитку сільського господарства необхідно врахувати досвід провідних розвинених країн. Наприклад, в США держава надає субсидії з федерального бюджету в разі пониження ринкових цін на сільськогосподарську продукцію нижче гарантованого рівня цін. Спеціальна урядова організація з гарантованих цін приймає заставу у виробників сільськогосподарські продукти і у випадку, якщо ціни ринку перевищать заставні, виробник викуповує свій товар і продає його на ринку. Якщо ціни нижче заставних ставок, то товар залишається у власності урядового підприємства. Таким чином, США як найбільший експортер аграрної продукції, шляхом підтримки власних виробників вживає дієвих заходів, в результаті яких і власний виробник не залишається в програді, і рівень цін знаходиться під контролем держави.

Ефективний механізм ціноутворення в ЄС, розроблений по кожному виду сільгосппродукції і для кожного регіону. Встановлюються кілька категорій цін - індикативні ціни, обумовлені співтовариствами як оптимальні, мінімальні ціни або порогові, мінімальні ціни продажу, гарантовані виробнику інтервенціями, офіційними організаціями. Існування порогової ціни захищає ринок від імпорту, ціна інтервенції гарантує мінімальний дохід виробникам. Таким чином, протекціонізм в країнах ЄС захищає виробників від різких поштовхів світового ринку. Продумана політика ЄС дозволила протягом 12-15 років пройти шлях від імпортера сільгосппродукції до положення близького до самозабезпечення [12].

Механізм застосування індикативних цін припускає покриття витрат в необхідному розмірі для забезпечення ефективної роботи і акумуляцію прибутку, в тому числі за рахунок раціонального управління кредиторською заборгованістю. Індикативні ціни у цьому разі виконують функцію підтримки сільгоспвиробників.

Використання індикативних цін не заважає розвитку конкуренції. Навпаки, їх застосування виключає можливість використання дискримінаційних цін, дозволить збільшити пропозицію вітчизняних продуктів, підвищити частку сільгоспвиробників в ціні кінцевого продукту і встановити паритетні міжгалузеві зв'язки.

Система індикативних цін більш тісно пов'яже цінову стратегію підприємств із постійно змінюваним зовнішнім середовищем. Просунення товарних потоків, які регулюються індикативними цінами, дозволить формувати регіональні фонди, фонди

закупівельних і товарних інтервенцій, резерви, квоти. Це дозволить створити єдину систему управління цінами від підприємства до рівня агропромислового комплексу.

Необхідність державного захисту сільгосп підприємств у формі гарантованої закупівлі всієї пред'явленої до реалізації продукції є помилковою. Україні важливо не повторити сумний досвід Польщі, яка зараз зіткнулася з жорстоким кризою на ринку зернових. Причиною зернового надвиробництва стала зайва опіка держави, яка під тиском селянських партій і фермерських профспілок закуповувала за завищеними цінами продукцію у фермерів і не могла потім знайти на неї покупця. Потенційний покупець, у свою чергу, вважав за краще імпортувати дешевший і не менш якісний товар та іноді ще й продавав його державі як вироблений у Польщі.

Альтернативний варіант запобігання цінових ризиків - страхування недоотриманого доходу.

Наступні два джерела зростання - сучасні кадри і технічне переозброєння. Зараз в Україні основна частка бюджетних витрат на сільське господарство припадає на підтримку поточної діяльності господарств. Така структура підтримки різко відрізняється від практики переважної більшості членів ЄС, де значна частка витрат на сільське господарство припадає на розвиток і підтримку ринкової інфраструктури, аграрної науки та служб консалтингу та впровадження. А в Україні за відсутності реструктуризації господарств бюджетна підтримка просто «проїдається». Тому необхідна переорієнтація програм бюджетної підтримки з поточної на довгострокову підтримку сільського господарства.

Реструктуризація агропромислового комплексу має включати створення системи ринкової інформації. Від її відсутності страждають передусім вітчизняні сільськогосподарські виробники, які стають об'єктом картельної змови великих торгових компаній. Крім цього, система ринкової інформації дозволить збільшити приплив іноземних інвестицій. Для цього необхідна система консалтингових центрів і маркетингових фірм, які давали б інформацію про стан ринку, надавали рекомендації щодо стратегії бізнесу, займалися розробкою інвестиційних пропозицій, а також здійснювали експертну оцінку готових проектів, орієнтованих на конкурентоспроможне і високотехнологічне виробництво в рамках агропромислового комплексу.

Повноцінна реформа агропромислового комплексу можлива лише за умови кадрової революції.

Висновки. Таким чином, узагальнимо основні проблеми і напрями розвитку державної підтримки сільгоспвиробників з метою створення і закріплення в цьому секторі чесної і реальної конкуренції, а саме:

1. зосередження дотації на мотивації зростання продуктивності праці і технологічного розвитку сільгоспвиробників;
2. створення умов для довгострокового кредитування сільгоспвиробників;
3. стимулювання в сільському господарстві розвитку управлінських і фінансових технологій;
4. консолідація з крупними компаніями переробної промисловості;
5. мотивація використання лізингу для подолання технічної відсталості;
6. забезпечення підготовки сучасних управлінців і технологів;
7. створення системи ринкової інформації.

Це допоможе переорієнтувати державну підтримку на джерела зростання агропромислового комплексу. Тому перспективою подальших досліджень повинно стати істинні збалансовані джерела зростання ефективності у сільському господарстві і харчовій промисловості.

1. Zorya, S. (2006): *Reforming Agricultural Support*. In: Meyers, W., et al (eds): *Refocusing Agricultural and Rural Development Policies in Ukraine: action Plan for the Road Ahead*. Washington, DC: USAID. P.18 <www.dec.org/pdf_docs/PNADD.pdf.

2. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт / [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

3. Резникова О.С. Механизмы государственной поддержки сельского хозяйства Украины : [Електронний ресурс] / О. С. Резникова. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Economics/70730.doc.htm

4. Щербина С.В. Механизмы государственной поддержки сельскохозяйственного производства в условиях глобализационных трансформаций : [Електронний ресурс] / С.В. Щербина. - Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?sa>

5. Борщ А. Г. Бюджетна підтримка аграрного сектору в умовах трансформаційних процесів в економіці України / А. Г. Борщ // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 111–116.

6. Дем'яненко М. Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М. Я. Дем'яненко, Ф. В. Іваніна // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 3–9.

7. Кобута І. В. Політика державної підтримки сільського господарства країн-членів СОТ / І. В. Кобута // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 132–136.

8. Эффективная стратегия государственной поддержки отечественных сельскохозяйственных товаропроизводителей : [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rusnauka.com/26_WP_2013/Economics/15_144249.doc.htm

9. Сёмин А.Н. Личные хозяйства населения региона: вопросы теории и практики / А.Н. Сёмин, В.Д. Мингалев, О.Н. Михайлюк. – Екатеринбург: Изд-во Урал.ГСХА, 2004. - 238 с.

10. Сёмин А.Н. Концепции рыночной модели мотивации труда в развивающейся экономике / А.Н. Сёмин, А.А. Сарабский, Е.С. Воробьев, Е.Г. Стремоусова, А.Ю. Панченко, О.Н. Михайлюк и др. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ГСХА, 2009. – 130 с.

11. Жантемиров Ш.А. Проблемы продовольственной безопасности России / Ш.А. Жантемиров, В.С. Семенович // Вестник МГОУ. Серия «Экономика». – 2012. – № 3. – С. 28-32.

12. Мау В. Экономическая политика 2010 года: в поисках инноваций / В. Мау // Вопросы экономики. – 2011. – № 2. – С. 4-22.